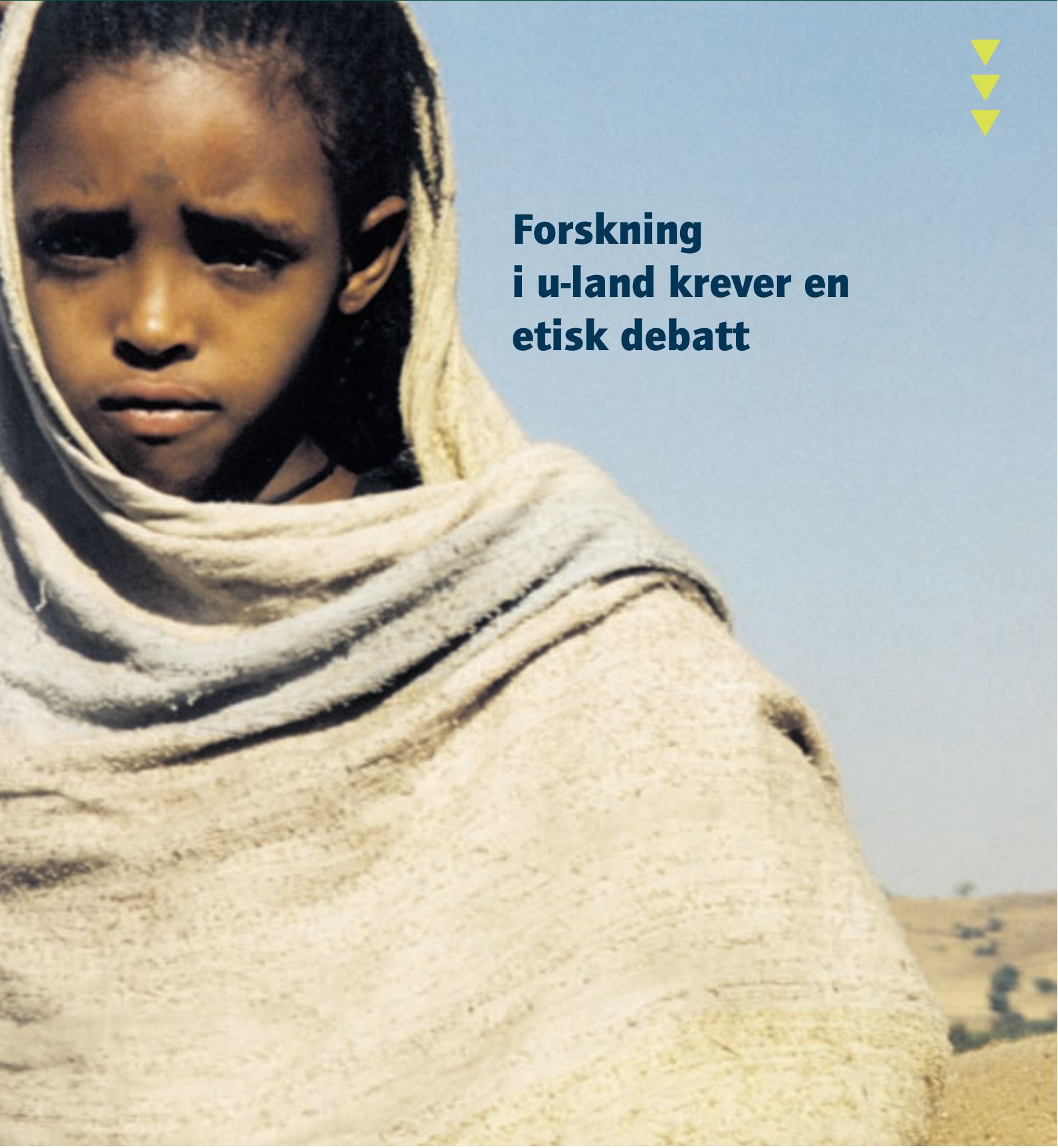

FORSKNINGSETIKK

2. årgang desember 2002

Nr. 4-02

**Forskning
i u-land krever en
etisk debatt**

FORSKNINGSETIKK

UTGIS AV

DE NASJONALE
FORSKNINGSETISKE KOMITEER

I REDAKSJONEN

Lise Ekern (ansv. redaktør)
lise.ekern@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 07

Sigrid Skavlid (journalist)
sigrid.skavlid@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 17

DESIGN

Anca Grafisk Design as
Tlf.: 23 10 36 50
Trykk: Aktiv Trykk AS

ISSN 1502-6353
Opplag: 2.700 eksemplarer

ABONNEMENT

Tilsendes gratis ved henvendelse til:
abonnement@etikkom.no
eller tlf.: 23 31 83 00

FORSKNINGSETIKK

Prinsens gate 18
Postboks 522 Sentrum
0105 Oslo
Tlf.: 23 31 83 00
Faks: 23 31 83 01
E-post: post@etikkom.no
Internett: www.etikkom.no

Blader merket (F) er medlem av
Den Norske Fagpresses Forening

fagpressen^(F)

FORSIDEFOTO: SIRI JUNG

INNHOOLD

- 3 Kan forskningsetiske tema bli «TABLOID»?
- 4 Skam i medisinsk forskning
- 6 Det skal ikke være dobbelt bokholderi
- 7 Forskning er framtidens såkorn
- 9 Forskningsetiske normer settes under press
- 10 Samtykke-ideen utfordres
- 11 Samtykkeavtalen – juridisk styrke
- 12 Sett og hørt
- 14 Kalender
- 14 Kjente historier fra forskningsetikken
Et «Fangens dilemma»

REDAKTØREN HAR ORDET
ved Lise Ekern, redaktør av Forskningsetikk

Kan forskningsetiske tema bli «TABLOID»?

Sannsynligvis ikke – tabloide oppslag kommer når sauene «Dolly» er et faktum, eller når den italienske legen Antinori offentliggjør at det er et «nesten-klonet» barn på vei med fødsel i 2003.

Den største oppmerksomheten etikken har fått her i Norge de siste årene, er gjennom genteknologi og stamcelleforskningen. Men det gjøres mye forskning i landet hver dag. Mange prosjekter settes i gang. Flere av disse må innom forskningsetiske komiteer for godkjenning. Etske dilemma er en del arbeidet komitémedlemmene må forholde seg til. Dilemmaene dukker opp når det skal tas avgjørelser som berører mennesker eller samfunn.

Journalister tar opp saker de mener er viktige for samfunnskunnskapen, men en mye sterkere drivkraft er det stoffet som øker leser- eller seertallet. Få redaksjoner våger bruke sider på verdistoff; det er fraværende eller får i beste fall en liten spalte en gang i uken.

Da er det jeg spør, må vi ha saker som «Rikets tilstand» i TV 2 «tenner» på for å bli hørt vi som sysler med verdispørsmål som f. eks. forskningsetikk? Spesialtidsskrifter som har en smal nisje, ser ut til å ta det største

ansvaret for verdiformidling og noen få mindre aviser.

For noen år siden ble det gjort et tappert forsøk ved etablering av Verdikommisjonen. Et av målene deres skulle være å skape debatt. Men bålet slukket fort, hva gikk galt? Det vi har sett de senere årene er at enkeltsaker for eksempel i forhold til blind vold og mobbing, har mobilisert både samfunn og politikere. Derav følger også debatten.

På et seminar tidlig i høst var forskere og journalister samlet for diskusjon av formidling. Det som kom klart fram, var at begge parter følte problemer i formidlingssituasjonen. Forskerne på sin side krever at fagstoffet ikke skal bli for folkelig, mens journalistene sliter med å få forskerne til å forstå at formidling til almenbefolkningen må gjøres på en annen måte enn til vitenskapssamfunnet.

Mange er interessert i forskning og dens resultater, men hvor mange tenker over de avgjørelser som tas forut for forskningen. Skal det være lov til å forske på befruktede egg? Skal vi tillate forskning på personer med Downs syndrom for å få mer kunnskap om Alzheimer? Skal man forske på senil demente

som ikke kan gi samtykke? Skal man tillate forskning i fattige land for at legemiddelindustrien i de rike landene skal tjene penger?

Dette er få av mange spørsmål som noen må ta avgjørelser på. Internasjonale retningslinjer hjelper forskningsetiske komiteer i sitt arbeid. Avgjørelsene som blir tatt, kan gjelde «deg og meg». Og «deg og meg» kan være både forsker, journalist eller fabrikkarbeider.

Samfunnsdebatten bør være der – mer enn i dag. Jeg vil utfordre mediene til å ta tak i verdidebatten, kanskje det er mulig å lage «tabloid» av verdier og etiske dilemma som vi møter på flere hold, ikke bare i forbindelse med forskning.

Forskningsetiske komiteer bidrar på sin måte; i dette nummeret kan du lese om placebostudier i u-land og likeså om det nye rapportutkastet om åpenhet, kvalitet og etterrettelighet i forskningen. Et av hovedmålene med rapporten er nettopp: – et informasjonsbidrag til den offentlige debatten. ■

Lise Ekern

HELSINKI-DEKLARASJONEN OG PLACEBO-STUDIER, § 29

Helsinki-deklarasjonen er en internasjonal avtale om etiske prinsipper for medisinsk forskning som omfatter mennesker. Etter endringen i 2000 kom det bl.a. til et eget punkt om placebo-baserte studier, § 29:

Fordelene, risikoene, belastningene og effektiviteten ved en ny metode skal prøves mot de beste av de forebyggende, diagnostiske og terapeutiske metoder som til enhver tid er i bruk. Dette utelukker ikke bruk av placebo, eller unnlatt behandling, i studier hvor det ikke finnes forebyggende, diagnostiske eller terapeutiske metoder med dokumentert virkning.

For § 29 ble sett på som meget streng og ikke helt tydelig på hvordan den skulle forstås, utviklet WMA en note for å unngå misforståelser: – «a placebo-controlled trial may be ethically acceptable, even if proven therapy is available, under the following circumstances:

- Where for compelling and scientifically sound methodological reasons its use is necessary to determine the efficacy or safety of a prophylactic, diagnostic or therapeutic method; or
- Where a prophylactic, diagnostic or therapeutic method is being investigated for a minor condition and the patients who receive placebo will not be subject to any additional risk of serious or irreversible harm.»

SKAM

I MEDISINSK FORSKNING

«*The Shame of Medical Research*», David J. Rothman,
The New York Review, nov. 2000

(kort utdrag oversatt til norsk)

AV LISE EKERN

Fram til 1990-tallet gjorde amerikaneren det meste av sin medisinske forskning på amerikanske borgere – ofte på fattige og sårbare grupper. I den senere tid har de imidlertid vendt seg mot den tredje verden og forsker på grupper som er enda fattigere og enda mer sårbare. En hovedårsak til det er AIDS, den infeksjonssykdommen som rammer utviklingsland spesielt hardt. En annen grunn er økende grad av problemer når det gjelder finansiering og tilpasning til forskningsetisk regelverk, som kan oppleves som begrensende i den rike del av verden. Både legemiddelfirmaer og universitet velger mer og mer den 3.dje verden når nye behandlingsmetoder skal prøves ut. Denne praksisen viser at etikken har tapt på mange fronter.

Både Nürnbergkodeksen fra 1947 og Helsinkideklarasjonen fra 1964 ligger der som klare retningslinjer – med krav om at hensynet til vitenskapen aldri må komme foran hensynet til personen. Forskning med mennesker setter også krav til informert samtykke.

Det viser seg at disse etiske retningslinjer ikke er utviklet med tanke på forholdene i u-land. Fakta er at mange av de landene som nå blir brukt i forsøk, er så fattige at de ikke

har mulighet til å betale en gang for behandling (selv om den blir funnet å være til nytte). Er det da riktig å gjøre forsøkene der? Heller ikke får deltakere en oppfølging i nærheten lik den oppfølging som tilsvarende gruppe ville få i velstående land.

Dette fremmer en ømtålig debatt: Kan vestens prinsipper for respekt for enkeltindividet gjøres mulig i land som Asia og Afrika?

Placebo er avledet av latin og betyr «jeg vil behage».

Erik Enger, 1966

Et eksempel fra artikkelen:

AZT er en medisin som brukes mot AIDS. Medisinen er et toksisk stoff og har alvorlige bivirkninger. Den ble brukt i et forskningsprosjekt i USA. Målet var å finne ut om store doser av medisinen, kunne hindre aidsviruset i å gå over fra mor til foster. Bare 8 % av de som fikk medisin, overførte viruset til sine nyfødte barn. Av de som ikke fikk medisin, var det så mye som 30 % som overførte virus. Altså visste man at AZT i høy dose virket. Dette førte til AZT ble standardbehandling for AIDS-syke gravide kvinner i amerikanske sykehus.

AZT er en meget kostbar medisin, som ingen u-land ville ha råd til å betale. Hva om man prøvde å sette ned dosen og teste ut om det var godt nok? Forsøkene ble gjennomført

i Syd-Afrika og Thailand. Deltakerne skulle deles i to grupper; en gruppe fikk halv dose medisin, men hvilket tilbud skulle kontrollgruppen få? Skulle de få høy dose som man visste hadde god effekt, eller skulle de få placebo? Nesten alle valgte å gi kontrollgruppen placebo.

Resultatene fra forskningsprosjektet ble offentliggjort i 1998. Lavere dose av AZT hadde positiv effekt. Ikke like god som full dose, men absolutt bedre enn placebo. Det var en god nyhet for de fattige landene.

Men den etiske debatten blusset opp i kjølvannet av disse resultatene: Var det riktig å gi kontrollgruppen placebo? Skulle ikke kontrollgruppen fått høy dose av AZT, det handlet om dødssyke gravide kvinner som skulle føde barn. – Det ser ikke ut som vi er kommet noe lenger enn Tuskegee-skandalen*, konkluderte Marcia Angell i det berømte New England Journal of Medicine og fortsatte: – Vi som arbeider med forskning ser ut til å måtte ytterligere høyne vår etiske standard; vi må minst doble innsatsen. Og det uansett hvor forsøkene blir utført. ■

(* Tuskegee i Alabama, forskningsprosjekt 1932 – 1972: Studie av syfilis på 400 svarte menn. Ingen fikk vite at de hadde syfilis. De ble rekruttert med løfte om gratis legehjelp. Mange var analfabeter.)

HVA ER PLACEBOSTUDIER?

Placebostudier er studier hvor man tester ut et medikaments virkning på en sykdom ved samtidig ha en kontrollgruppe som får «juksepille» istedenfor medisin. Verken forsker eller pasient skal vite hvem som får hva av deltakerne i forskningsprosjektet. Som placebo brukes vanligvis et farmakologisk indifferent stoff i en form (størrelse, farge, smak) som ikke skiller det fra det medikamentet som skal prøves. Et «aktivt» placebo har samme bivirkninger som det aktuelle terapeutiske tiltak.

Ved å bruke placebo ønsker man å oppheve virkningen av håp, forventning og den trygghetsfølelse de fleste pasienter har overfor terapeutiske tiltak. Disse forhold betyr ofte en støtte for naturens helbredende krefter. Sammenligner man behandlingsseriens pasienter med placebogruppens, får man et pålitelig grunnlag for å bedømme den spesifikke virkning av det terapeutiske tiltaket.

(Kilde: «Kontrollerte kliniske forsøk», Erik Enger, 1966)

REIDUN FØRDE: – Det du som forsker ikke kan gjøre i et i-land, kan du heller ikke gjøre i et u-land.

– Vi vet at det utføres placebostudier i u-land som ikke tåler dagens lys. Bare les oversettelsen fra den amerikanske artikkelen om «Skam i forskningen». Mitt syn på dette er: Det du som forsker ikke kan gjøre i et i-land, kan du heller ikke gjøre i et u-land, altså ikke noe dobbelt bokholderi!

Reidun Førde har legeetikk som arbeidsfelt. I den sammenheng er hun med i internasjonalt samarbeid som utvikler rammebetingelsene for forskningen; hva er det som er etisk forsvarlig. Helsinkideklarasjonen er stadig til debatt og blir revidert ettersom ulike etiske problemstillinger kommer opp. Det er The World Medical Association (WMA) som administrerer dette arbeidet.

– Placebostudier og de etiske rammer rundt disse studiene har vært et aktuelt

FORSKNING I U-LAND OG ETISK REGNSKAP

Det skal ikke være dobbelt bokholderi

Ordene kommer fra Reidun Førde, leder av rådet for legeetikk i Norge. Tema for samtalen er placebostudier og hva som foregår internasjonalt i forhold til etiske rammebetingelser for slik forskning.

diskusjonstema de siste årene. I 2000 ble Helsinkideklarasjonen endret; blant annet med § 29 som regulerer placebostudier (se forrige side). Denne endringen møtte sterke reaksjoner.

– Eksemplet som artikkelen refererer til, forklarer hvilke dilemma som forskermiljøet må ta stilling til. Når menneskene i u-land tilbys et dårligere alternativ enn de burde hatt i forhold til det man har kunnskap om, handles det da etisk korrekt? spør Reidun Førde bekymret.

– §29 slik den forelå i første utkast av Helsinkideklarasjonen, ble begrensende fordi den var for restriktiv. En konsekvens kunne da bli at de vitenskapelige resultatene ble for dårlige slik at konklusjoner ble feil, forklarer Førde videre. – Det var bakgrunnen for at det ble satt i gang et arbeid for å utvikle en «note» – et tillegg som gjorde at § 29 ble mindre restriktiv. I 2001 ble «Note of clarification on paragraph 29 of the WMA declaration of Helsinki» vedtatt (se faktaboks forrige side).

Informert samtykke i et u-land

All medisinsk forskning med mennesker krever informert samtykke. Kort forklart er det en avtale mellom forsker og deltaker som innebærer at en person har gitt sitt samtykke til deltakelse etter å ha fått inngående informasjon om prosjektet og ev. konsekvenser. Og svært viktig: Forskeren må vite at deltaker har forstått budskapet.

– Dette kompliserer mange av forskningsprosjektene i u-land, forklarer Førde videre. – Mange forstår ikke engang hvilken sykdom de har, og hva de blir behandlet for. De skjønner heller ikke hva placebo er. «En pille er en pille» – og kan sees på som et gode i seg selv. En slik situasjon tvinger fram spørsmålet: Er det etisk forsvarlig å sette i gang forsøksprosjekt under slike betingelser? Her må vi trå varsomt.

Reidun Førde er bekymret for hvordan etikken blir ivaretatt, spesielt i forhold til forskning i den 3.dje verden. Nettopp derfor synes hun at delaktighet i internasjonalt arbeid er svært viktig. Ikke bare for å utvikle et felles sett av retningslinjer, men også i det holdningskappende arbeidet. – På denne arenaen møtes landene og diskuterer. Alle kan komme med innspill. Selv om det er flest i-land med i samarbeidet, kommer flere u-land med etter hvert – og også land fra øst, sier hun.

– Holdningsarbeid tar lang tid, men bevisstgjøring er et nødvendig steg på veien. Og vi har tro på framtiden, avslutter Reidun Førde optimistisk. – Men her gjelder det å gå foran med et godt eksempel. Både USA og Europa må ta sine etiske debatter og leve deretter. Kort og godt passe på sitt etiske bokholderi. ■

Forskning er framtidas såkorn

Forskningsresultater skal som hovedregel offentliggjøres – det er viktig for forskningens integritet, mener politiker Jon Lilletun. Uetisk forskning må bekjempes der den finnes. Men han tror lite på politisk styring – det vil begrense forskningens frihet.

Jon Lilletun har forskningspolitikk som et av sine interessefelt. –Det var et område jeg var spesielt opptatt av i min periode som minister i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, forteller han. – Faktisk er Forskningsmeldingen (St meld nr 39) noe av det arbeidet jeg er mest fornøyd med, smiler den godmodige politiker. Han er invitert til paneldebatt i Forskningsetiske komiteer i forbindelse med rapporten om Oppdragsforskningens kår i Norge.

Synes du forskningsspørsmål er nok framme i den offentlige debatten?

– Jeg synes ikke problemstillingen er nok framme i det offentlige ordsiftet. Selv om samfunnet er opptatt av både resultat og hvordan forskning drives, viser det seg at dette ikke er nok. Det som ikke kan tabloidiseres, taper i kampen om de store overskrifter. Dere som arbeider i Forskningsetiske komi-

teer, lever i den virkeligheten jeg beskriver, ikke sant? spør Lilletun.

Intervjuer kan bekrefte at det krever mye arbeid å bli synlig i den offentlige debatten. Men det er et viktig arbeid og nedfelt som en del av mandatet til komiteene.

Det har framkommet mye kritikk i omfanget av oppdragsforskning – er det slik at grunnforskningen lider under dette?

– For å ha det klart, jeg synes ikke det er for mye oppdragsforskning i Norge. Det er positivt at næringslivet har begynt å se mulighetene som ligger i forskningen. Men for å få oppfylt Forskningsmeldingens mål, må grunnforskningen også satses på. Det må være en riktig og naturlig balanse av ulike typer forskning. Hvis vi har tilstrekkelig grunnforskning, vil ikke kommersialisering være en trussel, men en mulighet, mener Lilletun. ►

► Virkemidler for økt kvalitet

Jon Lilletun smiler litt av Forskningskomiteens uttalelse i utkastet til rapporten om Oppdragsforskningens kår i Norge. – Dere skriver her: «Som en hovedkonklusjon på våre undersøkelser, kan det se ut som om det står bedre til med oppdragsforskningen enn det kritikerne ofte påstår». Jeg sitter ikke igjen med et bilde at det står dårlig til. Dette med å «kjøpe seg» et resultat tror jeg praktiseres lite.

– Men i rapportutkastet peker dere på viktige områder innenfor oppdragsforskning som kan bli bedre, for eksempel når det gjelder manglende publisering av resultat. Som en hovedregel vil jeg mene at alle resultat skal offentliggjøres. Det kan være helt spesielle unntak. Offentliggjøring er et samfunnsansvar og er nødvendig for å verne om forskningens kvalitet og integritet, påpeker Lilletun.

Hva med forslaget i rapportutkastet om anbud på forskningsoppdrag?

– Hvis man med anbud mener at valget skal gjøres på grunnlag av pris, vil det slå helt feil, mener Lilletun bestemt. – Kvaliteten må for enhver pris ivaretas. Men anbud kan være en

riktig vei å gå hvis standardkontrakter blir anvendt. Da kan kvalitetsparameter bli bygd inn i standardkontrakten og dermed sørge for likhet når flere anbud skal sammenlignes. En slik utvikling kan være et godt virkemiddel mot uheldig binding mellom oppdragsgiver og oppdragstaker.

Et annet virkemiddel som blir foreslått i rapportutkastet, er forslaget om en «ankeinstans» for prosjekter som har fått avslag i en etisk komité. Dette kan være et nødvendig tiltak.

Ikke politisk styring

Lilletun mener at man skal vokte seg for politisk styring av forskningen. – Det er viktig å bevare forskningens frihet som verdi. En styring foretatt av god vilje, kan lett bli en begrensning. Man må søke andre virkemidler for å hindre utglidning. Forskningsetiske komiteer gjør et godt arbeid her. En økende debatt vil også være med i holdnings- og skapende arbeid. Men viktigst av alt – forskningsmiljøet må ta ansvar og føre den etiske debatten i «eget hus». Etisk bevissthet bør alle miljøer kreve av seg selv, avslutter han bestemt. ■

Forskerpress

En spørreundersøkelse viser at mer enn syv prosent av forskerne har opplevd konflikt i forhold til oppdragsgiver omkring publisering.

– Snodig. Vår egen forskning viser tvert imot at ingen har noe problem overhodet med oppdragsforskning, sier oppdragsforsker Halvdan Sannet.

Universitas' humorside

Forskningsetiske normer settes under press

Bortimot hundre mennesker var samlet da Forskningsetiske komiteer nylig presenterte resultatene fra rapportutkastet «Oppdragsforskning: Åpenhet, kvalitet, etterrettelighet». Det var innlegg og paneldebatt med deltakere fra forskning, forvaltning og politiske miljøer. De mest brennbare temaer var: konflikt i forhold til publisering av resultater og kommersialisering gjennom økt oppdragsforskning.

TEKST: LISE EKEREN

Forskningsetiske prinsipper gjelder også for oppdragsforskning – det var ingen i salen uenige om. Men Per Schreiner fra ECON mente rapporten brukte ordet forskning altfor vidt. – Dette svekker rapporten, hevdet han. – Vi gjør mye arbeid som jeg mener ikke er forskning, slik som utredninger og rådgivning. Det er et viktig skille som også blir avgjørende for hvordan resultatene behandles, hevdet han. Og så klart ifra at hvis avtalen mellom forsker og oppdragsgiver ikke inneholdt regulering av publisering av resultater, var oppdragsgiver i sin fulle rett til å holde resultater tilbake.

Publisering – ja

Nettopp avtalen mellom forsker og oppdragsgiver ble i rapporten trukket fram som et vesentlig moment for å ivareta forskningens frihet, et viktig etisk prinsipp. Matthias Kaiser i Forskningsetiske komiteer, som har vært prosjektleder, var sterk i sin uttalelse: – Som hovedregel skal alle resultater offentliggjøres. Og dette skal være nedfelt i avtalen mellom forsker og oppdragsgiver. Vi kommer med en sterk anbefaling til Utdannings- og forskningsdepartement (UFD) om å utvikle standardkontrakter nettopp for å ivareta dette viktige prinsippet. Det vil også bygge

opp under kravet til åpenhet slik offentlighetsloven sier.

Kaiser kunne vise til resultater fra rapporten hvor mer enn 14 % av forskerne hadde opplevd konflikter i publiseringsfasen i forhold til oppdragsgiver. Og mer enn halvparten av disse hadde sin årsak i uenighet om hvorvidt resultatene skulle offentliggjøres overhodet. – Dette er uheldig også når det gjelder å ivareta tillit til forskningen generelt, hevdet han.

Skarp kritikk

Forskningsetiske komiteer måtte tåle skarp kritikk fra Hans Skoie fra Norsk institutt for studier og utdanning (NIFU). Han stilte seg svært kritisk til flere ting i rapporten, bl.a. at respondentene bare var forskere. – Det er som å spørre bilistene om de er flinke til å kjøre bil – svært lite interessant, hevdet han. Videre påpekte han at rapporten tok det for gitt at oppdragsforskningen økte. – Det kan dere ikke si uten at dere vet noe om omfanget. Han angrep også rapportens hovedkonklusjon: «...at forskere er bedre enn sitt rykte.» – Det går ikke an å bruke ordet rykte, det er altfor relativt.

Om oppdragsforskningen generelt mente Skoie at altfor mye av denne er for «stykk»-ori-

entert. Han hevet også sin kritiske røst mot departementene, som han mente styrer for mye av forskningen. Dessuten hevdet han at flere av dem mangler bestillerkompetanse.

Også ros

Flere syntes rapporten var et nyttig arbeid som vil bli viktig for den framtidige debatten i Norge. Henrik Lund fra legemiddelfirmaet AstraZeneca mente det var gjort en god empirisk undersøkelse. – Forsker eier publikasjonen, og dette skal være tydeliggjort i en kontrakt, sa han og bekreftet hvor viktig det er å få satt dette temaet på dagsorden.

Ettersom det åpne møtet skred fram, var det tydelig at de frammøtte hadde mye forskningsfrustrasjoner å komme med. Det ble bl.a. snakket om stramme bevilgninger som gikk ut over grunnforskningen, om for mye programstyring, om oppdragsforskning med korte tidsfrister og manglende offentlig interesse for debatten om disse spørsmål.

– I så måte, avsluttet Matthias Kaiser, – mener jeg at rapporten kan være et nyttig bidrag i samfunnsdebatten. Vi har brakt noen resultater fram i lyset, nå er det opptil flere instanser å ta debatten videre. Og kanskje noen av tiltakene vi foreslår, blir fanesaker, smiler han optimistisk. ■

Rapportutkast:

www.etikkom.no/Etikkom/HvaGjorVi/Arrangement/oppdagsforskning

Samtykke-ideen utfordres

Raino Malnes utfordrer: – Det kan være ufornuftig å tviholde på retten til samtykke.

Skatt blir «tatt» fra oss uten at vi samtykker. Kan vi tenke oss at personlige opplysninger om oss blir «tatt» uten at vi har samtykket til det? De fleste av oss er interessert i å bidra til samfunnets gode, men er det sikkert at det til enhver tid skal være under vår egen kontroll? Raino Malnes, professor ved Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, filosoferer over samtykke som idé.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

Helsinki-deklarasjonen regulerer de etiske retningslinjene i forhold til medisinsk forskning på mennesker. Et av flere viktige prinsipp er kravet til informert samtykke. Selv om det finnes noen konstruerte former for samtykke, vil det skriftlige, informerte samtykket stå sterkt. Men hvilke forhold kan utfordre en slik anordning? En slik fundering er bakgrunn for vår samtale med professoren.

– Jeg mener at det i utgangspunktet er uheldig å gjøre noen til gjenstand for forskning hvis de ikke selv er spurt og har gitt sitt samtykke. Men man kan tenke seg situasjoner hvor dette ikke, når alt kommer til alt, behøver være galt. Det er viktig å se på totalregn-

skapet; noen hensyn taler for samtykke, andre hensyn – for eksempel hensynet til forskningens kvalitet – kan tale imot. Enkelte typer forskning, blant annet innenfor samfunnsvitenskap, vil være av en slik art at forskningen påvirkes uheldig ved at den blir gjort kjent for deltakerne.

– Vi kan tenke oss et eksempel: Det skal forskes på relasjoner i en skolegård for å avdekke årsakene til mobbing. Vil det kunne påvirke forskningsresultatene hvis man på forhånd ber elevene om tillatelse? Vil de oppføre seg annerledes enn de vanligvis gjør? Samtidig mener vi at forskningen er nyttig for samfunnet og bør gjøres. Hvordan løser vi en

HELSINKI-DEKLARASJONEN FRA VERDENS LEGEFORENING

Etiske prinsipper for medisinsk forskning som omfatter mennesker

Punkt 22

Ved forskning på mennesker må forsøkspersonen gis fyllestgjørende informasjon om formål, metoder, finansieringskilder, interessekonflikter, forskerens institusjonstilhørighet, forventede fordeler og mulige risikoer i forbindelse med studien, og det ubehag som den kan medføre. Forsøkspersonen skal gjøres kjent med sin rett til ikke å delta i studien, og til på et hvilket som helst tidspunkt å trekke tilbake et gitt samtykke uten frykt for negative konsekvenser. Etter å ha forvisset seg om at forsøkspersonen har forstått informasjonen, skal legen sørge for å få hans eller hennes fritt avgitte informerte samtykke, fortrinnsvis skriftlig. Dersom det ikke er mulig å få samtykket skriftlig, må det ikke-skriftlige samtykket dokumenteres og bevitnes

slik situasjon? Valget bør bygge en avveining mellom konkurrerende etiske verdier, der mer enn samtykke teller, sier Malnes.

Fri vilje til valg?

Professoren er klar over at han utfordrer deler av det forskningstiske miljøet mer enn godt er med sine refleksjoner.

– Det er ikke vanskelig å forsvare krav til samtykke. Vi vil alle ha retten til å ta valg i forhold til eget liv. Opplevelsen av å ha fri vilje og kontroll er viktig, selv om det kan diskuteres om viljen virkelig er fri. Hvis forskning blir gjort med meg som deltaker uten at jeg vet det, ville jeg like det? Det blir som om noen tar en bit av mitt liv ut av min kontroll.

Tankene løper i hodet på den hyggelige professoren som reflekterer videre før han fortsetter:

Samtykkeavtalen – juridisk styrke

De forskningsetiske komiteer vurderer forskningsprosjekter etter Helsinki-deklarasjonen. Retningslinjene er ikke hjemlet i egen lov, men indirekte hjemlet i norsk lov og rettspraksis. Bladet «Forskningsetikk» ønsket en klargjøring av hvordan samtykket – som avtale – står juridisk sett og møtte jusprofessor Aslak Syse ved Universitetet i Oslo. TEKST OG FOTO: LISE EKERN

– Vi ønsker et best mulig samfunn. For å vinne kunnskap om sosiale relasjoner, kan det noen ganger være formålstjenlig at forskning gjøres «bak ryggen» på dem som utforskes. Hva veier i så fall tyngst: verdien av å vite at ingen noensinne utforsker oss uten at vi samtykker, eller verdien av den kunnskap som «skjult» forskning kan skaffe til veie? I et samfunn som vårt, hvor faren for misbruk av personopplysninger ikke er større enn vi tåler, er det ufornuftig å tviholde på retten til samtykke.

Kvalitet

– Et svært viktig moment i mitt resonnement er krav til kvalitet på forskningen. Hvor godt et forskningsprosjekt er utformet, bør ha mye å si for hvor sterkt man insisterer på at samtykke foreligger. Hvis kvaliteten er høy, er det grunn til å tro at forskningen vil gi verdifulle resultater – enten i form av nyttig kunnskap, eller fordi den simpelthen bidrar til å tilfredsstille vår intellektuelle nysgjerrighet. I så fall bør man ikke uten videre stille krav til samtykke. Det er annerledes med svake forskningsprosjekter. Ingen skal behøve å delta i slike uten å bli spurt på forhånd. Dette innebærer at man ikke kan foreta forskningstiske vurderinger uten også å vurdere kvaliteten på selve forskningen som skal utføres.

Raino Malnes stiller flere spørsmål enn han kommer med svar – det er heller ikke dagens oppgave.

– I forhold til det arbeidet forskningsetiske komiteer gjør i henhold til nasjonale og internasjonale retningslinjer, står kravet om skriftlig informert samtykke som en absolutt fordring. Men «absolutt» tåler å utfordres, ikke sant? avslutter han med et smil. ■

– Det norske rettssystemet har en lang historie, og deler av det har klare røtter tilbake til Romerretten, som ble etablert for snart 2000 år siden, forteller Syse. – Viktige deler av dette systemet er basert på etablerte rettslige institutter som avtalerett, erstatningsrett og strafferett. Et grunnleggende prinsipp for disse instituttene er et postulat om individets frie vilje. Et individ kan velge sin handling; rett eller galt. En avtale skal holdes, folk skal kunne gjøres ansvarlige for det de gjør. En måte i juridisk sammenheng å gi uttrykk for slike viljeserklæringer på, er gjennom å inngå en avtale.

Samtykke

– Samtykkekonstruksjonen, slik vi møter den i forskningsetikken, er altså en form for avtale, forklarer Aslak Syse videre. – Det som kjen-

netegner den, er at den framhandles av en person som kan sees på som den sterke part, f. eks. en forsker. I en slik situasjon – med ulikt styrkeforhold mellom partene – stilles det spesielt strenge krav til hvordan avtalen er «framforhandlet». Det må skje på en måte «som står seg» ved en rettslig etterprøving. Det må ikke begås brudd på normer som etter avtaleretten vil føre til ugylldighet, dvs. at parten er ubundet av avtalens innhold.

Syse forklarer videre: – Den sterke part i et slikt avtaleforhold kan misbruke sin stilling. Han kan f. eks. komme med trusler og slik tvinge en person til å samtykke. En forsker kan holde tilbake kunnskap eller å unnlate å gi viktig informasjon for å oppnå at en person samtykker til å bli med på forsøket.

Frivillighet

I forskningsetisk sammenheng er samtykket basert på frivillighet. – Men det er klart at det innen medisinsk behandling kan oppstå situasjoner hvor frivilligheten ikke står like sterkt. Aslak Syse kaller det «råte valg». – Tenk deg innen psykisk helsevern hvor reinnleggelse blir resultatet dersom du ikke samtykker i bli «frivillig» medisiner, eller hvis du har en dødelig sykdom og tilbys en behandling du i utgangspunktet ikke ønsker. Du har ikke mye valg hvis det handler om frihetsberøvelse eller mulig livreddende behandling. Da gjør legen det han mener er best, for så vidt uten ditt samtykke. Men behandlingen kan ikke gjennomføres mot en uttrykt motstand uten at det foreligger en egentlig øyeblikkelig hjelp-situasjon.

Jusprofessoren er tydelig engasjert og mener at slike situasjoner bør være «ikke eksisterende» i forhold til medisinsk forskning. – Det betyr «ikke tillatelig» på jusspråket, smiler han. ►

► – Konklusjonen på dette blir: Et avgitt samtykke er et gyldig rettsgrunnlag for handling innenfor felt der det er etablert avtalefrihet. Dette gjelder også vedrørende medisinske undersøkelser og behandling. Men det finnes lovforbud som kan begrense avtalefriheten, for eksempel er medlidenhetsdrap forbudt i seg selv – uavhengig av et sterkt ønske fra pasienten selv, jf. Sandsdalen-dommen.

Også ellers i lovverket finnes det forbud mot å fraforhandle etablerte rettigheter. Et eksempel: Du skal begynne i en ny bedrift. Sjefen får deg til å skrive under på en avtale om at du ikke skal ha sykepenger hvis du blir syk, fordi bedriften står på konkursens rand. Folketryktdoen åpner ikke for å kunne inngå en slik avtale. Selv om du har samtykket, vil du være ubundet av dette samtykket.

Skriftlighet styrker

I medisinsk forskning med mennesker er det et krav om skriftlig informert samtykke. Kravene til et gyldig samtykke er i stor utstrekning utledet av avtalerettens ugylighetsregler. Selv om forskningsetiske komiteer i første rekke ivaretar et forskningsetisk regelverk, er det vanskelig å si at det er etiske «spilleregler» som ligger til grunn. I denne situasjonen er kravene til et gyldig samtykke helt svarende til kravet om et opplyst samtykke etter avtaleretten. Skriftligheten gjør at spørsmålet om samtykkets eksistens står sterkere rent bevismessig, og man kan regne med at skriftligheten også er et uttrykk for at pasienten har satt seg bedre inn i saksforholdet enn ved et muntlig samtykke. Selv om forskningsetiske komiteer følger krav som framgår av forskningsetiske retningslinjer, er dette samtidig en implementering av norsk avtalerett. Slik ser vi sammenhengen mellom jus og etikk på dette feltet. Derimot er det ofte etiske vurderinger som ligger til grunn for om et forskningsprosjekt alt i alt skal kunne tilrås, men der faglige, juridiske og etiske vurderinger går opp i en samlet vurdering.

– Jeg vet at det er noen forskningsetiske komiteer som ønsker seg en lov som regulerer deres virksomhet, slik at de kan ha et klart rettslig grunnlag for sin virksomhet. Personlig mener jeg dette er unødvendig. Vanskelige avveininger i spørsmål om et ikke helt optimalt forskningsprosjekt skal kunne tilrås eller ikke, blir ikke enklere å ta stilling til av den grunn. Nei, komiteene må ta sine valg, tørre å vise ansikt – det hjelper ikke stort å ha en lov å gjemme seg bak. Professoren avslutter med klar tale. Og han vet hva han snakker om; han har sittet i en av komiteene for noen år siden. – Jeg var riktig nok vararepresentant, ler han, – men jeg vet hva arbeidet innebærer. ■

Sett og hørt

Kjære legemiddelindustri – øk lobbyvirksomheten i forhold til meg!

Dette var den klare meldingen fra John Alvheim (FrP), leder for Sosialkomiteen på Stortinget, da han deltok på et seminar om etikk i legemiddelindustrien. Alvheim mente at det var stor skepsis til farmasøytisk industri på Stortinget uten at dette var gjennomtenkt. – Hvor hadde vi vært i dag innen helsesektoren om det ikke hadde vært for farmasøytisk industri? spurte han. Han oppfordret industrien til å øke sin lobbyvirksomhet overfor Stortinget. Ellers var det vanlig at han selv måtte ta kontakt. Alvheim kritiserte også departement og legemiddelverk for ikke å godkjenne legemidler hurtig nok. – Norske pasienter kan ikke vente 10 år lenger enn i våre naboland, sa han.

Henrik Lund, medisinsk direktør i legemiddelfirmaet AstraZeneca, spurte om det var likhetstrekk mellom legemiddelindustrien og legestanden og forholdet mellom ENRON og Andersen. Han mente at begge forholdene var preget av at etikken skulle fungere i et forhold preget av gjensidig avhengighet. Lund mente at regler var viktig, men viktigere var det som skjedde lokalt. Han fortalte at AstraZeneca var i ferd med å etablere sitt eget etiske utvalg. – For å handle etisk, må vi kanskje gjøre ting som ikke er lønnsomme, sa han, og nevnte spesielt HIV/AIDS epidemien som har tatt livet 18 millioner mennesker siden 1980. Det absolutt største antallet av aids-syke bor i u-land som ikke har økonomi til å kjøpe dyr medisin. – For fattige land betyr patenter ingenting, sa han.

Etikkseminar, AstraZeneca

For fort i nanosvingene for forsknings-wonderboy

Jan Hendrik Schön var en stigende stjerne på fysikkens stjernehimmel. Med en vanvittig produksjon av vitenskapelige artikler trykket i prestisjetunge tidsskrifter, trodde mange at den unge tyskeren var på stø kurs mot Nobelprisen. Schön arbeidet innen nanoteknologi og hevdet å ha kunnet gjøre karbonmolekyler superledende ved relativt høye temperaturer. Han hevdet også å ha laget transistorer i molekylstørrelse. Begge sensasjonelle nyheter.

Da forsøkene hans viste seg å være vanskelige å reproducere, begynte mistankene å svirre. De samme kurvene syntes også å dukke opp i ulike sammenhenger. Bell Labs, hvor han var ansatt, nedsatte en granskningskommisjon for å gå forskningen hans nærmere etter i sømmene. Rapporten fra granskingen konkluderte med at Schöns forskning var å karakterisere som uredelig («scientific misconduct») i minst 16 av 24 tilfeller. Han ble avskjediget på dagen. Ingen av hans

mange medforfattere ble «dømt» for uredelighet – selv om ingen av dem heller kunne reproducere dataene eller hadde vært til stede under forsøkene.

Slurvete lovforslag en trussel mot god forskningsetikk (Sverige)

Sentrale skikkelser innen forskningsetikk går sterkt ut mot den svenske regjeringens lovforslag om etisk vurdering av forskning, melder den svenske avisen Dagens Forskning. Lovforslaget strider mot Helsinkideklarasjonen og vil bidra til å forringe forskningsetikken, mener de. – Loven synes å være et hastverksarbeid. Forslaget er dårlig gjennomtenkt. Det kan føre til at den etiske granskningen forringes, sier Birgitta Forsman, medlem av Vetenskapsrådets medicinetiska komité. I følge lovforslaget skal regionale etiske nemnder vurdere både medisinske og samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter.

Forsman kritiserer også Utbildningsdepartementet for ikke å ha tatt Helsinkideklarasjonen med som grunnlagsdokument i forarbeidet til loven. Grunnleggende spørsmål omkring informert samtykke er ikke i samsvar med Helsinkideklarasjonen. Forsman mener at systemet slik det er i Sverige i dag, er bedre – med vurdering av medisinske forskningsprosjekter i de medisinsketiske komiteene. Mens samfunnsfaglige og humanistiske prosjekter vurderes i Vetenskapsrådet. Dette systemet vil bli nedlagt etter den nye loven.

Utbildningsdepartementet arbeider nå med en proposisjon til Riksdagen om den nye loven.

Dagens Forskning

Politikere i kalvepine (Danmark)

Vitenskapsminister Helge Sander vil gi grønt lys for klonete dyr, mens andre politikere føler at de blitt tatt som «gisler» av den danske Landbrukshøyskolen i kloningsspørsmålet. Forskere der ønsker nemlig snarest mulig å oppheve det danske forbudet mot dyrekloning. Dermed kan de i siste øyeblikk få avverget avlaving av tre klonete kalvefostre som skal komme til verden ved årsskiftet. Det Dyreetiske Råd anbefalte i vår at forbudet mot dyrekloner skulle oppheves da det ble oppfattet som uetisk å avlive de klonete fostrene. – Det er viktig for forståelsen av kloningsprosessen, at man lar dyrene bli født og leve opp, sier Vibeke Dantzer, prorektor for forskning ved Landbrukshøyskolen. Men deler ikke politikernes oppfatning om at de har fått en pistol mot tinningen i denne saken.

Berlingske Tidende

Hvordan måles dyrevelferd?

- at dyrene får leve et mest mulig naturlig liv?
- at de får færrest mulig sykdommer og skader?

Dette var noen av problemstillingene som ble tatt opp på seminaret «Dyr – mer enn mat?» i november da Rådet for dyreetikk feiret 10 år.

Blind høne, et gode?

Peter Sandøe, leder for Det Dyreetiske Råd i Danmark, var invitert som en av foredragsholderne og var den som stilte disse spørsmålene. I danske undersøkelser hadde det nemlig vist seg at høner innen økologisk landbruk hadde høyere dødsrate enn burhøns. Grunnen til dette var at de bl.a. hakket på hverandre og fikk infeksjonssykdommer som førte til flere dødsfall enn for høns som bare var inne. Forsøk var blitt gjort med å utvikle en spesiell type blinde høns. Disse levde og hadde det bra – da de ikke ble offer for hverandres haking. Men er dette velferd for hønene, ble det stilt spørsmål om.

– Når det gjelder slaktekylling, er det en lineær sammenheng mellom hvor mange individer det er pr. kvadratmeter og kyllingenes helse, sa Sandøe, som også viste et videoklipp med kyllinger som ikke kunne gå, fordi de vokste for raskt i forhold til benbygningen. – Vi vil gjerne at dyrene skal ha det godt og vet mye om hvordan dyrene har det under ulike betingelser. Men hvor går grensene mellom etikk og faglighet, spurte han. – Spørsmålet om dyrene har det godt nok, kan ikke avgjøres faglig, sa han, dette er et etisk spørsmål.

Fisk liker musikk

Det var ikke bare burhønsproblematikken som ble satt i fokus, men den pågående diskusjonen om hvorvidt fisk kan føle smerte, ble tatt opp. Bergljot Børresen gikk gjennom en studie hvor gullfisk lærte seg å gjenkjenne ulike typer musikk for å få mat. En egenskap som gjerne blir knyttet til storehjernen i likhet med smerte. Fisk har en lite utviklet storehjerne, men fiskene greide likevel å lære seg forskjell på blues og klassisk musikk. Hvor går da grensen mellom å gjenkjenne musikk kontra å føle smerte? Diskusjonen om fiskens eventuelle smertefølelse er ikke slutt.

Kalender 2003

2003

FEBRUAR

Charlotte, North Carolina, USA, 27. februar – 2. mars:

Twelfth Annual Meeting, Association for Practical and Professional Ethics

I forbindelse med konferansen vil det også bli arrangert et seminar om forskningsetikk.

Mer informasjon på <http://php.indiana.edu/~appe/program.html>

MARS

Toulouse, Frankrike, 20. – 22. mars:

Den fjerde kongressen i The European Society for Agricultural and Food Ethics (EurSafe): Ethics as a Dimension of Agrifood Policy

Deadline for innsending av abstracts: 15. november

Mer informasjon på <http://capoul.toulouse.inra.fr/eursafe2003/>

JUNI

Stockholm, 9. – 13. juni:

VALDOR (VALues in Decisions On Risk) symposium 2003

Mer informasjon om konferansen på <http://www.congrex.com/valdor>

Vår Internett-side oppdateres jevnlig på aktuelle arrangement:
www.etikkom.no

BEGREPET «FANGENS DILEMMA»

Fangens dilemma er et begrep fra spillteoretiske analyser innen statsvitenskap. Begrepet tar utgangspunkt i en anekdote om to fanger som sitter i hver sin celle. Fangevokterne sier til hver av dem at hvis du sladrer på kameraten din, og han ikke sladrer på deg, vil du bli satt fri, og han får 10 års fengsel. Hvis dere begge sladrer, får begge 5 års fengsel. Hvis ingen sladrer, får begge ett års fengsel. Hvis kameraten din sladrer, men du ikke gjør det, blir han satt fri mens du får 10 års fengsel. Vi sier det samme til kameraten din.

Utfallet av dette «spillet» er at begge vil sladre i håp om at den andre ikke vil gjøre det og dermed selv gå fri. Begge får dermed 5 års fengsel. Hvis de begge hadde holdt tett, ville de begge kun ha fått ett år bak murene.

Fangens dilemma brukes til å analysere situasjoner hvor hver og en for seg har mål og strategier som fører til at alle taper, fordi det er rasjonelt å forfølge sine mål. Samarbeid er dermed vanskelig.

Et «Fangens dilemma»

Skal en forsker melde om en mulig voldshandling – eller skal forskeren opprettholde rollen som observatør?

Forskeren Katrine Fangen forsket for noen år siden innenfor høyre-ekstremistene. Der – som i ethvert miljø som skal studeres – er tillit og lojalitet nødvendige betingelser for deltagende observasjon. Men disse idealene blir utfordret når det forskes på miljøer der det blir begått ulovligheter. Det fikk Fangen erfare. Vi bringer her et utdrag av artikkelen med fokus på etiske dilemma.

TEKST: LISE EKERN

Feltarbeidet foregikk i perioden 1993 –1994. Fangen brukte mye tid på å oppnå tillit i gruppen og opplevde fort at hennes rolle ble satt på prøve. Skulle hun være kun observatør eller skulle hun også innta rollen som rapportør? Det siste ville utvilsomt ha begrenset hennes muligheter til å få informasjon fra gruppen; hun ville raskt miste tillit i miljøet.

Som hun selv skrev ...«Et slikt feltarbeid setter med andre ord ulike etiske dilemmaer på spissen. Dette skyldes ikke bare at jeg studerer et miljø som er i en pågående voldelig konflikt med et annet miljø, det skyldes også at dette miljøet er en varm potet i den politiske debatt, på grunn av at deltakerne gjennom symbolbruk og ytringer blir sett på som arvtagere etter nazistene under 2. verdenskrig.»

I perioden ble hun vitne til opptakt til voldshandlinger:

Høyreekstremistene hadde hatt flere sammenstøt med blitzmiljøet den siste tiden. Denne spesielle kvelden ventet de sannsynligvis på et angrep igjen – spesielt pga. et radioprogram som skulle sendes. Angrepet kom ikke, istedenfor skjønte Fangen at de selv planla «noe»; hun merket at hun var mer uønsket i gruppen enn vanlig. Flere virket urolige, en hadde skutt i lufta med en hagel, en raket rundt med en diger kjepp. Forskeren ble med da gruppen beveget seg mot Youngstorget, men der fikk hun klar beskjed: «nå er det vel best du drar hjem».

Dagen etter kunne hun lese i avisen at høyre-ekstremistene hadde angrepet Blitz, kastet molotovcocktails mot huset og skutt med hagle.

Etter at rapporten var offentliggjort og Fangen også selv hadde fortalt om denne episoden på et møte arrangert av SOS-rasisme, kom et brev fra blitzmiljøet til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunn og humaniora (NESH). Blitz ønsket en vurdering av de etiske sidene ved den type forskning. De stilte blant annet spørsmålet ...«om hvorvidt det at Fangen ikke anmeldte opptakten til angrepet kan forsvares med hensyn til forskningsobjektene, og om det således kan være viktigere å bryte tillitsforholdet til disse enn å hindre at andre menneskers liv går tapt.»

NESH svarte på brevet at de gir anbefalinger og råd, men ikke har myndighet til å være en dømmende instans. Komitéen har utviklet retningslinjer* hvor det bl.a. står i § 18: ...«Forskeren må unngå å bli medskyldig i ulovligheter»...«en rettslig plikt til å avwege særlig alvorlige fremtidige lovbrudd, for eksempel ved anmeldelse til politiet.» Det er altså ikke slik at forskeren, i like stor grad som prester eller psykologer, kan forholde seg taus til om ulovligheter hun får kunnskap om; det er nedfelt i staffeloven § 139 som er utenfor NESHs område. Retningslinjene fra NESH uttrykker klart at en forsker ikke kan heve seg

over samfunnets lover; altså mente de i første omgang at forsker burde anmeldt.

Men flere uklareheter belyser at dette ikke et svar uten forbehold. Hva ligger det i å være klar over at en forbrytelse skal bli begått? Eller hvordan kan man vite om fare for gjentakelse? Her er det klart rom for tolkninger: I et feltarbeid i et voldelig miljø vil man en rekke ganger være vitne til voldshandlinger, skal disse til enhver tid bli anmeldt?

NESH stilte videre spørsmålet hvorvidt det er mulig å avwege en forbrytelse. Samtidig er komiteen opptatt av forskerens ve og vel – «hvilken risiko for hevn forskeren utsetter seg for ved å melde fra».

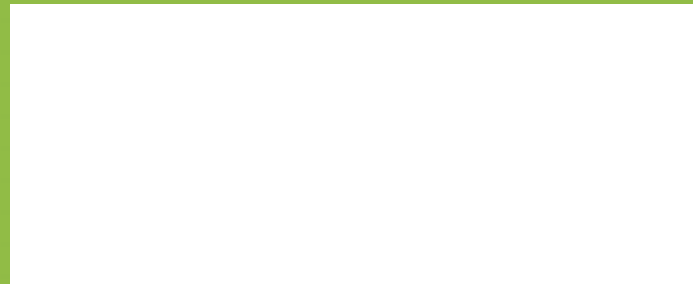
Komiteens konklusjon var at det finnes ikke noe fasitsvar på et slikt dilemma som Fangen kom opp i. Men de avsluttet med en anbefaling om at ikke bare en forsker alene stilles til ansvar for en slik situasjon. Institusjonene de er knyttet til, de som har vurdert prosjektet, og de som har bestilt oppdraget, må ta ansvar. I flg. retningslinjene er det også forskersamfunnets ansvar å forsvare forskeren mot usaklige angrep i media.

Katrine Fangen diskuterer situasjonen bredt fra ulike innfallsvinkler i artikkelen. Og konkluderer med ...«Det finnes ingen akademisk konsensus om hvilken respons som er riktig.» Hun avslutter med ordene: ...«mitt håp er at ved å diskutere etiske problematiske sider av egen forskning, kan vi få i stand en mer ærlig og relevant debatt om feltarbeid.»

Les mer om saken:

Nytt Norsk Tidsskrift 3/1998, Katrine Fangen – (brukt som kilde til artikkelen).

*Retningslinjer fra NESH: www.etikkom.no ■

*Ettersendes ikke ved varig adresseendring,
men sendes tilbake til senderen med
opplysninger om den nye adressen.*

Returadresse:
Forskningsetikk, P.b. 522 Sentrum, 0105 Oslo

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER ble etablert som uavhengige instanser med mandat fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i 1990. Komiteens oppgave er å opplyse om og gi råd i forskningsetiske spørsmål, og de skal stimulere til debatt om saker som har betydning både for forskersamfunnet og for befolkningen generelt. Komiteene er administrativt tilknyttet Norges Forskningsråd.

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Prinsens gate 18	Tlf.: 23 31 83 00
P.b. 522 Sentrum	Faks: 23 31 83 01
0105 Oslo	forskningsetikk@etikkom.no
	www.etikkom.no

NEM

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for medisin*

NENT

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for naturvitenskap
og teknologi*

NESH

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap
og humaniora*

